

Інформаційні матеріали
Українського інституту національної пам'яті

100 років з часу звільнення Донбасу і Криму

*Український інститут національної пам'яті продовжує інформувати про етапи
Української революції 1917–1921 років*

Впродовж березня-квітня 1918 року українськими підрозділами спільно із союзною німецькою та австро-угорською армією було звільнено територію Східної і Південної України від більшовиків. Ці події мають велике значення в історії Української революції 1917 – 1921 років. У зв'язку з цим, Український інститут національної пам'яті підготував тематичні інформаційні матеріали.

Ключові повідомлення.

Під час підготовки тематичних заходів, виступів і звернень представників влади, публікації у засобах масової інформації пропонуємо врахувати такі тези:

- Сучасна Україна є продовжувачем державно-національних традицій, сформованих Українською революцією 1917 – 1921 років.
- Звільнення Донбасу допомогло встановити східний кордон Української Держави та розпочати процес відновлення промисловості в регіоні.
- Успішний Кримський похід Запорізької дивізії став проявом військової майстерності командування українського війська, здатності до реалізації складних військових операцій.
- Звільнення Криму передувало антибільшовицьке повстання, яке розпочалося 18 квітня 1918 року, головним рушієм якого стали партизанські формування кримських татар.
- Сьогодні, як і 100 років тому, Україна змушена зі зброєю захищати незалежність та державний суверенітет від російського агресора.
- Український народ готовий зі зброєю в руках рішуче відстоювати незалежність та територіальну цілісність держави. Зміцнення обороноздатності країни, розвиток національних збройних сил є пріоритетом для української влади.
- Окуповані на сьогодні українські землі обов'язково будуть повернуті і українська соборність буде відновлена!

Історична довідка

2 березня 1918 року українські війська визволили від більшовиків Київ. До столиці повернулася Центральна Рада та інші органи влади і установи Української Народної Республіки. Тут відбулася і реорганізація збройних сил. Окремий запорозький загін було розгорнуто в бригаду, а згодом в Запорізьку дивізію під командуванням Олександра Натієва. Незабаром дивізія виїхала на фронт під Яготин, щоб боротися за визволення Лівобережної України.

У цей же час на схід просувалися союзні українцям німецькі та австро-угорські війська. Німці наступали за трьома напрямками. Перша колона рухалася через Чернігівщину на Курськ і Харків. У напрямку Харкова, але через Полтавщину, разом із Запорізькою дивізією наступала друга колона. Третя колона німецьких військ просувалася через Козятин і Смілу на Катеринослав (нині Дніпро). Австро-угорські війська вирушили на Південь України – до Одеси, Миколаєва та Херсона. У складі Австро-угорських військ діяла «Група архикнязя Вільгельма» під командуванням Вільгельма Габсбурга (Василя Вишиваного), до якої входив курінь Легіону Українських січових стрільців.

Після кількох боїв на Лівобережжі наприкінці березня Запорізька дивізія визволила Полтаву: у нічному бою за місто відзначився 1-й Запорізький полк кінних гайдамаків імені Костя Гордієнка (командир – Всеволод Петрів). Серед інших підрозділів дивізії, до Полтави увійшов і 2-й Запорозький піший полк під командуванням Петра Болбочана (колишній Республіканський курінь). Разом з українцями до міста увійшли й німці.

Тим часом, з Києва до Полтави на підсилення дивізії відправили 3-й Гайдамацький полк на чолі з Володимиром Сікевичем. Цей полк розгорнули на основі Гайдамацького коша Слобідської України Симона Петлюри. Гайдамацький кіш включили до складу Запорізької дивізії ще в Києві, але на фронт дивізія відбула без гайдамаків. Невдовзі Петлюру усунули від командування кошем, призначивши на його місце Олександра Удовиченка. Однак Удовиченко командував гайдамаками усього кілька днів, після чого передав посаду Сікевичу. На початку квітня Сікевич на чолі полку прибув до Полтави.

У Полтаві Запорізька дивізія затрималася на кілька днів. Тут був відроджений богданівський полк, розформований після відступу з Києва у лютому 1918 року. Два курені колишніх богданівців воювали у складі 1-го Запорозького пішого полку імені Гетьмана Дорошенка під командуванням Олександра Загородського. На прохання командира богданівців Олександра Шаповала, формування відродили під назвою 3-й Запорізький піший полк імені Гетьмана Богдана Хмельницького.

За спогадами Володимира Сікевича, 3 квітня генерал Натієв поділав свої війська на дві частини: Група під командуванням Болбочана, в основі якої був 2-й Запорізький піший полк, вирушила на Харків (Харківська група), а Слов'янська група на чолі з Сікевичем повинна була наступати через Лозову на Донбас. Ще до виходу групи Сікевича в напрямку Лозової на схід висунулися гордієнківці та Запорізький кінно-гірський гарматний дивізіон Олекси Алмазова. Після запеклих боїв на підступах до міста, 7 квітня війська Болбочана визволили Харків. Наступного дня Слов'янська група зайняла Лозову.

Дивізію Натієва було вирішено розгорнути у Запорізький корпус, однак це військове формування і надалі залишалося поділений на дві частини. 10 квітня 1918 військовий міністр Української Народної Республіки Олександр Жуковський таємно наказав Натієву сформувати Кримську групу, яка мала випередити німецькі війська, зайняти півострів та встановити контроль над Чорноморським флотом. Кримська група була створена на основі військ під командуванням Болбочана у Харкові. Крім 2-го Запорізького пішого полку до Кримської групи увійшов Запорізький важкий гарматний дивізіон та піший партизанський відділ з Харкова на чолі з Іваном Луб'яницьким

Завдання групи Сікевича залишалося попереднім: звільнити Східну Україну і встановити контроль над ресурсами Донецького кам'яновугільного басейну (у спогадах на позначення Донбасу зустрічаємо поняття «Донецький водозбір» або «Донецька заглибина»). У складі Слов'янської групи перебували дорошенківський, гайдамацький богданівський, а також гарматний та інженерний полки.

Подальший опис бойового шляху Кримської та Слов'янської груп подаємо окремо.

Кримська група Болбочана

12 квітня Кримська група прибула до Лозової. На місці до неї приєдналися гордієнківський полк, кінно-гірський гарматний дивізіон Алмазова та Запорізький

інженерний курінь. Слов'янська група на той час вже залишила Лозову і вела бої східніше – під станцією Барвінкове.

Просування військ Болбочана на південь відбувалося уздовж залізниці. 14 квітня після короткого бою Кримська група захопила станцію Синельникове, а за два дні з боями дісталася до Олександрівська (нині Запоріжжя). Місто Олександрівськ брали одночасно запорожці Болбочана, німецькі війська з Катеринослава та австрійські підрозділи, які прибули з Херсону. Несподівано наддніпрянці з Армії Української Народної Республіки зустріли поміж австро-угорських вояків галичан з Легіону УСС. На честь такої радісної події в Олександрівську відбувся урочистий військовий парад, який приймали Петро Болбочан та Вільгельм Габсбург.

17 квітня до Олександрівська прибув штаб німецької 15-ї дивізії Ландверу на чолі з Робертом фон Кошем. Болбочан і Кош мали однакове завдання від своїх командувань – захопити Крим. І обом з них йшлося про першість. Німці планували потрапити на півострів традиційним шляхом – через Перекопський перешийок. Натомість, Кримська група Армії УНР збиралася прориватися через Сиваш. 18 квітня Болбочан зайняв Мелітополь, а Кош розпочав підготовку до штурму укріплень на Перекопі. Водночас в самому Криму спалахнуло антибільшовицьке повстання, головним рушієм якого стали партизанські формування кримських татар.

У ніч з 20 на 21 квітня Кримська група зосередилася у Новоолексіївці, тим часом авангардні частини наблизилися до передових ворожих позицій на Чонгарському півострові. Болбочанівці видавали себе за відступаючих більшовиків. Цьому сприяла і військова удача Кримської групи: українцям вдалося захопити ворожого штабіста, який знав шифри. Болбочан скористався нагодою, щоб дезінформувати вороже командування у Сімферополі. Справжні більшовицькі частини відступали з Чонгару до Криму через залізничний міст. Вранці 21 квітня ворожі солдати почали мінувати міст, і щоб завадити цьому запорожці відкрили по червоних артилерійський та кулеметний вогонь. Перестрілка тривала весь день. Пізно вночі 20 запорожців, озброєних ручними кулеметами, на чолі з командиром першої сотні болбочанівського полку Петром Зілінським-Сододем на дрезині проскочили замінований міст, відкривши шлях до Криму двом бронепоездам Семена Лощенка та Павла Шандрука. На кримському боці бійці Зелінського знешкодили ворожих артилеристів, а привезена на бронепоездах піхота захопила більшовицькі окопи, змусивши червоних тікати.

Увечері 22 квітня запорожці увійшли до Джанкою, який на той час встигли зайняти німці. Союзники намагалися не пустити українські війська далі вглиб Криму, однак це не зупинило болбочанівців, які вранці 24 квітня після короткого бою зайняли Сімферополь. Наступ був настільки стрімкий, що в полон потрапив цілий штаб оборони міста.

До групи Болбочана почали приєднуватися кримськотатарські повстанці. Вони об'єдналися з передовим загоном гордієнківців, який вирушив далі на південь і 25 квітня захопив Бахчисарай. Далі українські кіннотники наблизилися до Севастополя і Алушти.

Тим часом у Сімферополі, де перебували основні сили Кримської групи, назрівав конфлікт між українським та німецьким командуванням. Німці зажадали припинення бойових дій та виведення українських військ з півострова. Справа ледве не дійшла до збройного зіткнення між союзниками. Врешті, 27 квітня за участі Роберта Коша і Олександра Натієва були проведені телефонні переговори з українським урядом в Києві. Голова Ради міністрів Всеволод Голубович та військовий міністр Олександр Жуковський віддали наказ Кримській групі покинути півострів.

29 квітня війська Болбочана зосередились у Мелітополі. У цей день відбулося ще дві знакові події. За наказом командувача адмірала Михайла Сабліна над кораблями Чорноморського флоту в Севастополі були підняті українські прапори. У Києві до влади прийшов гетьман Павло Скоропадський.

15 квітня після напруженого 12-годинного бою Слов'янська група зайняла станцію Барвінкове на Харківщині. Ворожі війська відступили на Донбас. 17 квітня богданівці увійшли до Слов'янська, а наступного дня запорожці визволили Бахмут.

На Донбасі українські вояки побачили картину занепаду підприємств важкої промисловості. Володимир Сікевич наступним чином описав свої враження. *«Сумно було дивитися, що це осередок гігантської сили тепер стоїть. Доміневі печі погасли і сталь в трубах застигла. Треба змінити на нове, бо це все нездале. Скрізь тихо, нігде не чути гудків, великі комини не викидають під саме небо хмари диму. Зі всіх частин машин зняті мідяні частини, треба багато роботи, знання і матеріалу, щоб машини пустити в рух. Машини стоять, але це ще хоч біда, але безкровна, бо то машина. А от ті, що при машинах стоять, от там кипить непорозуміння, які використали агітатори, щоб робітництво перетягти на свій бік».*

Робітнича делегація Краматорська *«як не з любов'ю, то зі страху нової влади»* зустріли вояків Слов'янської групи з хлібом-сіллю та подарували українським прапор з написом «Нехай цей стяг буде благословенням робітників у боротьбі за незалежну, соборну Україну. Ми з вами!».

25-27 квітня запорожці та німці вели важкі бої з більшовиками в районі Горлівки та її околиць – станції Микитівки та Ртутного заводу. Ворог контратакував при підтримці потужного гарматного вогню, однак врешті був змушений відступити. Особливу відвагу в боях проявили дорошенківці Загородського, які не дали червоном оточити українські війська.

У Горлівці Слов'янська група захопила багато полонених і здобула велику кількість трофеїв. Запорожцям дісталися вагони зі зброєю, боєприпасами та медикаментами. Також тут знаходилися чималі запаси вугілля, які за наказом Сікевича почали відправляти до Києва.

Далі наступ Слов'янської групи здійснювався за трьома напрямками: на станції Юзівка (нині Донецьк), Попасну і Дебальцево. Дебальцево вояки богданівського полку здобули з боєм 28 квітня, після чого рушили до станції Колпаково (нині Ковпакове в Антрацитівському районі Луганської області), яка знаходилася на адміністративній межі Катеринославської губернії та земель Війська Донського.

30 квітня вояки-богданівці прибули до Колпакового. У цей час на Дону розгорталося антибільшовицьке козацьке повстання, яке завершилося на початку травня поваленням радянської влади і встановленням влади отамана Петра Краснова. Український уряд прагнув налагодити дружні відносини із донцями, а тому Сікевичу наказали зупинити просування Слов'янської групи, натомість пропустивши вперед німців.

Визволення запорожцями Донбасу завершилося символічним актом: козаки принесли два високі стовпи, пофарбували їх у жовту і блакитну фарби, які знайшли та станції, а на кожному з двох боків намалювали тризуб, під яким написали «УНР». До стовпів прибили тримачі для українських прапорів. Священик відслужив молебень і окропив святою водою прапори. Під урочисту музику та гарматні сальви козаки встановили стовпи, а присутнє вояцтво вигукнуло: «Слава!». На той час ще не було відомо, або не прийшло усвідомлення того, що тепер це був кордон не УНР, а Української Держави гетьмана Скоропадського.

Після завершення військової операції запорожці несли гарнізонну службу в Бахмуті, Слов'янську, Микитівці, Дебальцевому та Краматорську. Штаб Сікевича знаходився у Микитівці. За наказом генерала Натієва, вояки Слов'янської групи охороняли державне майно на Донбасі та сприяли відновленню занепалої вугільної промисловості.

Наприкінці травня Сікевич отримав новий наказ: охорону всього Донецького басейну передати місцевій цивільній, залізничній і німецькій владі, а війська групи перевести на північ сучасної Луганщини, де зайняти демаркаційну лінію з більшовицькою Росією. Невдовзі сюди прибули також вояки Кримської групи Болбочана. Запорожці знову

об'єдналися і були реорганізовані в Окрему Запорізьку дивізію. Службу на кордоні дивізія несла до часу антигетьманського повстання.

Підготував:

Максим Майоров, співробітник Українського інституту національної пам'яті

100 років Українській Державі Павла Скоропадського

Український інститут національної пам'яті продовжує інформувати про етапи Української революції 1917–1921 років

Указом Президента України “Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років” (від 22 січня 2016 року № 17) ушанування подій та видатних учасників Української революції 1917–1921 років визначено одним із пріоритетів діяльності органів державної влади на 2017–2021 роки.

Планом заходів із відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років і вшанування пам'яті її учасників на період до 2021 року, затвердженим розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26 жовтня 2016 року № 777-р, передбачено урочисте відзначення знаменних подій цієї доби. Відповідно до Постанови Верховної Ради України “Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2018 році” від 8 лютого 2018 року № 2287-VIII, 29 квітня 2018 року на державному рівні відзначатиметься 100-річчя з дня проголошення Української Держави на чолі з гетьманом Павлом Скоропадським. У зв'язку з цим Інститут підготував інформаційні матеріали “100 років Українській Державі Павла Скоропадського”.

Ключові повідомлення

Під час підготовки тематичних заходів, виступів і звернень представників влади, публікації у засобах масової інформації пропонуємо врахувати такі тези:

- сучасна Україна є спадкоємицею державно-національних традицій, сформованих Українською революцією 1917 – 1921 років.
- Розбудовою Української Народної Республіки, Української Держави, Західно-Української Народної Республіки українці довели здатність і спроможність національного державотворення.
- Українська Держава – це одна з форм української державності, створеної в ході Української революції 1917–1921 років.
- У добу Гетьманату ефективно розбудовувалися державні інституції, розгалужений апарат на місцях, започатковано формування державної служби в Україні.
- Вагомими були зовнішньополітичні здобутки гетьманського уряду. Українська Держава мала 11 дипломатичних і майже 50 консульських представництв у 20 країнах, а на своїй території – 12 дипломатичних і 42 консульські представництва з 24 держав.
- Гетьман як нащадок давнього козацького роду великої ваги приділяв відродженню козацтва як соціальної основи Української держави.
- Внутрішня політика Скоропадського трималася на засадах: поновлення приватної власності на землю та повернення її в товарний обіг, створення боєздатної армії, утвердження українського культурно-освітнього простору.
- В освітньо-культурній сфері здобутки Гетьманату виявилися найпомітнішими та найвпливовішими завдяки появі за державний кошт солідних культурних, наукових, освітніх установ: Академії наук, національної бібліотеки, університетів, галереї мистецтв, оперного театру, історичного музею, хорової капели, симфонічного оркестру, театрів. Великого розмаху набула українізація середньої та вищої школи.

Історична довідка

29 квітня виповнюється 100 років від проголошення Української Держави.

9 лютого 1918 року між Українською Народною Республікою та державами Четверного союзу було укладено Берестейський мирний договір, яким де-факто УНР була визнана суб'єктом міжнародних відносин. Відповідно до цієї угоди Україна взяла на себе зобов'язання надати до 31 липня 1918 року 60 мільйонів пудів хліба, 2,75 мільйони пудів м'яса, іншої сільгосппродукції і

промислової сировини. 12 лютого УНР звернулася до німецької сторони з проханням ввести війська, за допомогою яких сподівалися розв'язати внутрішні проблеми. Підсумком цього став австро-німецький військовий контроль над територією України.

Навесні 1918-го посилювалися опозиційні настрої щодо Центральної Ради. Невиконання Україною умов Берестейського договору щодо поставок хліба й сировини державам Четверного союзу викликали невдоволення і роздратування німецького командування. Німецький чинник став одним із ключових в підготовці державного перевороту 29 квітня 1918 року. Цього ж дня Центральна Рада ухвалила Конституцію УНР (“Статут про державний устрій, права і вільності”), де Україна проголошувалася суверенною державою з неподільним кордоном.

29 квітня 1918 року в Києві за участі понад 6 тисяч делегатів відбувся Всеукраїнський хліборобський конгрес, який проголосив Павла Скоропадського гетьманом усієї України. Впродовж однієї ночі гетьманські війська встановили контроль над усіма урядовими установами. Того ж дня гетьман розпустив Українську Центральну Раду та проголосив Українську Державу.

Скоропадський отримав виняткові повноваження: затверджував закони, призначав і звільняв вищих урядовців, генеральних суддів, був верховним командувачем армії та флоту, здійснював керівництво зовнішньою політикою. Також йому належало право оголошувати надзвичайний стан, амністію, надавати громадянство тощо. Таким чином Гетьманат 1918 року був авторитарно-бюрократичним режимом, із близькими до диктаторських повноваженнями глави держави.

Органи влади

Вищим керівним органом Української Держави стала Рада Міністрів – виконавча та законодавча влада одночасно. Її структура нагадувала УНР-івську. Щоправда, ліквідували російське, польське, єврейське відомства, а поштово-телеграфне реорганізували в департамент Міністерства внутрішніх справ. Натомість з'явилися міністерства охорони здоров'я та віросповідань. Освітнє отримало назву Міністерство народної освіти та мистецтва. За Гетьманату зазнала трансформацій і судова гілка влади. Замість Генерального суду УНР утворили Державний сенат – вищий судовий орган. Формування Ради Міністрів доручили Миколі Василенку, який головував на перших засіданнях, але з 7 травня уряд очолив нащадок старовинного козацько-старшинського роду Федір Лизогуб. У кадровій політиці гетьман в значній мірі спирався на вихідців із української аристократії, які мали досвід державної служби.

7,5 місяців законотворчості

Одним із найважливіших напрямів діяльності було законотворення. Загалом, в Українській Державі було ухвалено понад 500 нормативних актів, у середньому на місяць – по 70. Серед новацій – прийняття першого державного бюджету як узагальненого кошторису. Скоропадський також ініціював розроблення проектів державних символів Української Держави. До роботи в спеціальній комісії залучив Георгія Нарбута, котрий запропонував Державний Герб – “зображення козака з мушкетом на плечі.., у верхній частині якого розміщено Володимирський тризуб. Навколо... бував рослинний орнамент, виконаний у стилі козацького бароко”.

Внутрішня політика гетьмана “стояла” на трьох “китах”:

- відновлення приватної власності на землю та повернення її у товарний обіг;
- створення боєздатної армії;
- утвердження українського культурно-освітнього простору.

Земельна реформа

Вона мала стати чи не основною серед перетворень на засадах “відчуження земель по дійсній їх вартості від великих земельних власників для наділення земельними участками малоземельних хліборобів”. Однак теоретично правильне положення про непорушність права приватної власності в конкретно-історичних умовах тогочасної України лише спричинило соціальну напругу. Поміщики отримало юридичні підстави для відновлення земельно-майнової власності. Це викликало селянський спротив, масове невдоволення владою гетьмана та його німецько-австрійських союзників. Улітку майже всіма регіонами прокотилася хвиля повстань. Найбільшим було Звенигородсько-Таращанське. До серпня виступи набули загальноукраїнського масштабу, а тоді почали вщухати.

Справи військові

Багато зусиль гетьман докладав до військового будівництва. Як професійний військовий Павло Скоропадський, як ніхто інший, усвідомлював значення національних збройних сил, але був зв'язаний заборонаю перед союзниками мати регулярну армію. Тому після перевороту більшість військових формувань УНР, зокрема корпус Січових стрільців та дві Синьожупанні дивізії були розформовані. Натомість частини Запорізького корпусу Армії УНР, який щойно визволив від більшовиків Донбас, були зведені в бригаду, а потім реорганізовані у Запорізьку дивізію, що охороняла північно-східні кордони України.

Для формування дієвих збройних сил Української Держави планувалося створити 8 територіальних корпусів і 5 кінних дивізій. Загальна чисельність армії в мирний час мала становити 310 тисяч осіб. Проте реалізувати ці амбітні плани гетьману не вдалося. Військовим міністерством були сформовані кадри лише територіальних корпусів, а також гетьманська гвардія – Сердюцька дивізія із заможного селянства Лівобережжя. У серпні гетьманському урядові була передана Сіра (Сірожупанна) дивізія. Вона отримала назву 1-ї Козацько-стрілецької дивізії. Того ж місяця гетьман видав наказ про відновлення стрілецької формації – Окремого загону Січових стрільців. Його особовий склад на початок листопада налічував 59 старшин і 1187 стрільців.

Особливі надії гетьман покладав на козацтво, в жовтні затвердив закон “Про відновлення українського козацтва”.

Гетьман Скоропадський зі штабом оглядає Сірожупанну дивізію. Серпень 1918 року

Фінанси

Більш ефективною, в порівнянні з добою Центральної Ради, була діяльність уряду у фінансово-фіскальній сфері. Міністерство фінансів домоглося введення та зміцнення національної валюти, функціонування Державної скарбниці, Українського державного банку, митної та податкової служб, відновлення державної цукрової і горілчаної монополії. Завдяки таким заходам прибутки склали близько 3,2 мільярда карбованців.

Справи закордонні

Зовнішньополітичний курс Гетьманату майже повністю визначався союзницькими зобов'язаннями перед Четверним союзом. До безперечних успіхів на міжнародному фронті належало визнання Української Держави цими країнами, а також Азербайджаном, Грузією, Доном, Кубанню, Польщею, Фінляндією, Румунією і Швейцарією. Дипломатичні відносини були встановлені ще з 8 державами – Бельгією, Вірменією, Голландією, Грецією, Данією, Норвегією, Персією і Швецією. Загалом Україна відкрила 11 дипломатичних і до 50 консульських

представництв у 20 країнах світу, а на своїй території – 12 дипломатичних і 42 консульських представництв 24 держав.

У вересні 1918 року гетьман здійснив офіційний закордонний візит до Німеччини. Тоді Берлін засвідчив підтримку самостійної Української Держави. Переговори про встановлення кордонів тривали з Росією, Австро-Угорщиною, Румунією, Білоруссю та козацьким Доном. У травні 1918 року була визначена лінія розмежування між військами Української Держави та Росії. Завширшки 10–40 кілометрів вона отримала назву “нейтральна зона”.

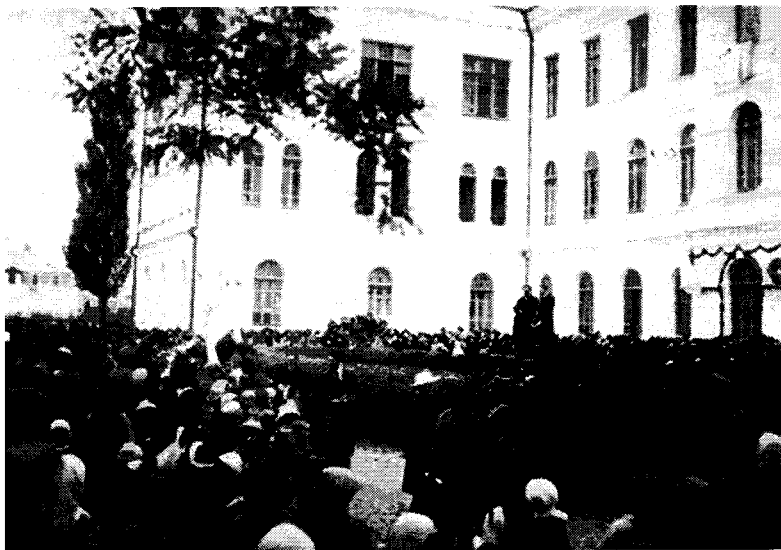
Українізація

В Українській Державі продовжувалися процеси українізації, започатковані УЦР. Завдяки міністрові народної освіти та мистецтва Миколі Василенку введено обов'язкове вивчення в усіх середніх школах української мови, літератури, історії та географії України. В усіх державних установах і військових частинах створили курси українознавства. У листопаді 1918-го в Україні

діяло 150 українських гімназій, для яких видруковано кілька мільйонів підручників.

6 жовтня 1918 року на основі Українського народного університету в Києві було відкрито Український державний університет. Колишні російські університети оголосили українськими державними. Науковцям надали право захищати дисертації українською мовою. У Полтаві від жовтня 1918 року запрацював історико-філологічний факультет із усіма правами університету.

22 жовтня святково відкрили Кам'янець-Подільський державний український університет. Його ректором обрано Івана Огієнка.

Академія наук

Кульмінацією розвитку тогочасного наукового життя стало відкриття в листопаді 1918 року Української академії наук (УАН). Цьому передувала діяльність Українського наукового товариства в 1917 році. За Гетьманату з травня 1918-го справою створення УАН опікувався міністр народної освіти та мистецтва Микола Василенко. Спеціальна комісія активно запрацювала над відповідним законопроектом. 14 листопада гетьман затвердив Закон “Про заснування Української академії наук у Києві”. 24 листопада відбулося її перше засідання. Академію очолив біохімік та організатор науки Володимир Вернадський. Неодмінним секретарем став сходознавець Агатангел Кримський.

УАН мала три відділи: історико-філологічний (очолив Дмитро Багалій), фізико-математичний (на чолі з Миколою Кащенко) і соціальних наук (головавав Орест Левицький). 2 серпня 1918 року засновано Національну бібліотеку Української Держави (нині – Національна бібліотека України імені Володимира Вернадського). Розпочалося академічне видання творів Тараса Шевченка й Івана Франка.

Додаток 1

Гетьманат у мемуарах учасників подій

Павло Скоропадський. “Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918”

Як могло статися так, що серед усіх людей, котрі мене оточували за час гетьманства, було так мало осіб, котрі мислили про Україну так само, як я. Було дві течії у соціальних і національних питаннях. Обидві крайні. З жодною із них я не міг погодитися. <...> Великороси зовсім не розуміли духа українства. Вони вважали, що українство вигадали німці з австрійцями для послаблення Росії. Це нісенітниця. Адже варто було центральному російському урядові послабитися, як одразу звідусіль з'явилися українці, захоплювали дедалі ширші кола народу...

Я переконаний: українство жило всередині народу, а ці уряди [німецький та австрійський] лише стріяли його розвиткові. Тому твердження великоросів, що українства немає, воно штучно створене, не правда. <...>

“Великороси кажуть: “Ніякої України не буде”. А я відповідаю: “Щоб не сталося, Україна в тій чи іншій формі буде. Не змуши річку повернутися, так само з народом: його не змуши відмовитися від його ідеалів. Тепер ми живемо в часи, коли лише багнетами нічого не зробиш”.

Дмитро Дорошенко. “Мої спомини про недавнє-минуле. 1914–1920”

“В коротких рисах Василенко познайомив мене з ситуацією. Центральна Рада і правительство ес-ерів, казав він, не вдержали в руках владу... Прийшли інші люди, представники іншого політичного і соціального світогляду. І взяли владу в свої руки, але знову таки в ім'я самостійної української держави. За цими людьми стоїть рішучий реальний чинник: збройна сила Німеччини. З цим треба насамперед рахуватися. Але треба, щоб і при новому курсі політика держави зоставалася національно українською, треба, щоб і нові форми української державности були заповнені національним змістом. Інакше не буде ніякої української держави... А Гетьманщина – це якраз найбільш національна, історично вироблена форма спеціально українського державного ладу”.

Наталя Полонська-Василенко. “Історія України”

Доба гетьманату була заповнена з самого початку боротьбою уряду на різних фронтах... До великих мінусів треба віднести брак власної армії й повну залежність від окупантів. До цього треба додати... обов'язки, що їх взяла на себе Україна з Берестейським миром – постачання Німеччині та Австро-Угорщині великої кількості збіжжя, м'яса, цукру. Селянство чекало на безплатну передачу поміщицької землі та ліквідацію поміщицьких господарств. Центральна Рада не спромоглася розв'язати цього питання, і воно дісталася в спадщину гетьманському урядові. Дісталася йому в зв'язку з тим і інша спадщина – “каральні загони”, які з'явилися з німецькою окупацією, але вся відповідальність за них спадала на гетьманат.

Але гетьманська доба дала багато позитивного... В галузі фінансів: встановлено українську грошову систему, засновано банки. Направлено залізничні шляхи, мости і відновлено регулярний залізничний рух. Підготовлено проект земельної реформи... Налагоджено судову справу, створено Сенат, суд на нових засадах, укладено багато нових законів. Велике значення мали заходи щодо оформлення автокефалії Української Православної Церкви. Переведено українізацію школи всіх ступенів... Велике значення мали заснування Української академії наук, Національної бібліотеки, Національного архіву, заходи в справі організації Національної галерії мистецтва та Історичного українського музею. Засновано Державний драматичний театр, Національну оперу, Українську державну капелю, Державну симфонічну оркестру. ...Весь край укотився сіттю українських книгарень.

Додаток 2

Павло Скоропадський (1873–1945) народився 15 травня 1873 року в німецькому місті Вісбадені. Дитинство провів у родовому маєтку Тростянець на Полтавщині. Отримав належну соціальному статусу освіту – закінчив Петербурзький пажеський корпус. Брав участь у Першій світовій війні, нагороджений орденом Святого Георгія. У 1916 році – командир 34-го армійського корпусу, який дислокувався на території України.

Із початком Української революції активно долучився до українізації армії, став командиром 1-го Українського корпусу. У жовтні 1917 року на з'їзді Вільного козацтва в Чигирині обраний отаманом. 29 квітня 1918 року став гетьманом Української Держави. Вона здобула визнання майже 30 країн світу. Було налагоджено дієздатну адміністративну систему управління, розбудовувалися освіта, наука, державний апарат.

14 грудня 1918 року зрікся влади і таємно виїхав до Німеччини. Залишився лідером частини української політичної еміграції – гетьманського руху. Зусиллями Павла Скоропадського у 1925 році створено Український науковий інститут при Берлінському університеті. У роки Другої світової війни допомагав звільненню з німецьких таборів українських військовополонених і лідерів визвольного руху Степана Бандери, Андрія Мельника, Ярослава Стецька. Помер 26 квітня 1945 року від поранення під час бомбардування у Баварії. Похований в Оберстдорфі.

Сучасні історики про Павла Скоропадського

Руслан Пиріг: *“Павло Скоропадський – представник одного з найбільш шляхетних малоросійських родів, давно інкорпорованих до вищих верств Російської імперії, ...належав до кола “вірних слуг династії”. Пізніше у спогадах гетьман прямо писав: “Моя вся сім'я була глибоко віддана російським царям”. Водночас він наголошував: “Ми не великороси, а малоросіяни, як тоді говорилося, знатного походження”.*

Павло Скоропадський вважав, що усвідомлення ним етнічної окремішності було нав'язано у домі його діда, де всюди висіли портрети гетьманів, зображення козака Мамая, постійно співали українських пісень, бандуристи виконували думи, випускався журнал “Киевская старина”, читалися й обговорювалися книги Костомарова та інших українських письменників. Він кваліфікував це як “перші українські враження”... Начальник гетьманського штабу генерал Степелецький у спогадах наводить міркування Павла Скоропадського, що до революції він не уявляв можливості відділення України від Росії. Тільки після відречення царя від престолу, коли “долею російських народів оволоділи якісь різночинці, він вважав себе більш ніж управі, і за своїм станом, і за походженням взяти участь у долі Батьківщини”.

“Українська гетьманська держава 1918 року. Історичні нариси”

Ярослав Грицак: *“Вирваний із звичного руслу життя російського дворянина світовою війною і революцією, волею долі він був поставлений на чолі української держави. Російський офіцер, який чотири роки воював з німцями, в останній рік війни він змушений був опертися на їхню допомогу, залишаючись переконаним у перемозі Антанти. Не будучи демократом і сповідуючи консервативні погляди, він прагнув залучити до будівництва стабільної української держави найширші верстви, незалежно від їхнього соціального і національного походження. Логіка державного будівництва змусила його захищати українські інтереси, навіть якщо його влада опиралася на німецькі багнети, а більша частина міністрів говорила і думала по-російськи”.*

“Нарис історії України формування модерної української нації XIX–XX ст.”

Павло Гай-Нижник: *“Ані німці, ані австро-угорці навесні 1918 р. не могли дозволити собі втягнутися в таку авантюру, як ліквідація української державності, але й змиритися з існуванням Центральної Ради теж вже були неспроможні. Відтак з'явилася ідея зробити ставку на людину, яка була б здатна очолити збережену Українську державу, сформувати діловий несоціалістичний уряд та об'єднати навколо своєї особи більшу частину українського населення та партій з різною спрямованістю...”*

Павло Скоропадський був нащадком гетьманського роду, що мало не лише вгамувати тугу народу за сильним лідером та ідеалізованим минулим Гетьманщини і задовольнити романтичні пориви частини молоді, а й підживити його особисті чесноти стати керівником не гіршим за славних предків. Його соціальний статус мав заспокоїти великих власників і буржуазію, а перебування при дворі флігель-ад'ютантом імператора – русофільські кола. Як відомий бойовий генерал двох воєн (Російсько-японської та Першої світової) він мав бути позитивно сприйнятий російським офіцерством, а як генерал-українізатор 34-го армійського корпусу – українськими старшинами”.

“Переворот П.Скоропадського: причини і рушійні сили”